

ПОЛІТИЧНА АКТИВНІСТЬ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПОЛІТИЧНОГО МАНІПУЛЮВАННЯ ТА ПОЛІТИЧНОГО ВІДЧУЖЕННЯ

© Кучма Л., 2007

Розглянуто особливості обмеження маніпулювання в сучасних політичних процесах, приділено увагу дослідженням політичної активності як одного з чинників у системі обмежень маніпулювання. Особливу увагу приділено розгляду залежності політичної активності населення від політичного відчуження та політичного маніпулювання.

This article is devoted to the problem of measuring of manipulation in modern political processes. The author pays a great attention to the analysis of political activity as main aspect in the system of measuring of manipulation and shows its dependence from political alienation and political manipulation.

Актуальність та постановка проблеми. Політична сфера переповнена сукупністю дій та взаємодій людей, змінами політичних інститутів та виконавців різних функцій. Сучасна політика так швидко і часто змінюється, що виникають проблеми з пристосуванням до цих змін, особливо у простих громадян, яким все важче здійснити свій вибір, виробити раціональну та свідому позицію. Саме тому сьогодні громадяни часто стають жертвами використання різного роду маніпулятивних технологій.

Згадані вище дії та взаємодії людей у політиці проявляються у різноманітних формах політичної поведінки та активності. Проблема останньої приділяється чимало уваги в політичній науці, адже через специфіку політичної поведінки та активності можна прослідкувати причини участі людей у політиці, процес такої участі та його наслідки. Не остання роль в таких дослідженнях приділяється і використанню різноманітних маніпулятивних технологій у процесі політичних взаємодій. Сьогодні виключного значення для політиків, владних структур, громадських організацій набуває комунікація як важливий засіб переконання інших у своїх поглядах, здобуття підтримки власної діяльності. Таке переконання та підтримка можуть досягатися різними методами. У такому випадку чималого поширення набуває маніпулювання свідомістю як засіб впливу на психіку людей з метою спрямувати у певне русло їх поведінку, почуття, орієнтації.

Досліджень у цій сфері є чимало, однак проблемам обмеження такого роду негативних впливів, на жаль, достатньої уваги не приділяється. У разі використання подібних технологій у політичній практиці слід вести мову про втрату здатності особистості здійснити свідомий вибір, що особливо проявляється у виборчий період.

Словосполучення „політична маніпуляція особистістю” сьогодні все частіше вживається у світовій та вітчизняній публіцистичній та науково-філософській літературі. Коли йдеться про маніпулювання людською особистістю, то остання асоціюється з річчю, предметом, тобто здебільшого виявляється позбавленою здатності бути свідомим суб'єктом політичного життя.

Більшість філософів розглядають особистість як субстанційне та унікально-неповторне начало, основною здатністю якого є можливість до саморозвитку та самореалізації. У той самий час майже усі трактування маніпулювання зводяться до системи цілеспрямованих методів ідейно-

психологічного впливу через вкорінення в свідомості людей різноманітних соціальних міфів, ілюзій, нав'язування відповідного способу життя, людської поведінки та життєвих устремлінь [5, с. 13]. У такому випадку не може бути і мови про вищезгадане унікальне начало в людині.

Мета роботи – дослідити політичну активність населення залежно від рівня поінформованості останнього, а також політичне маніпулювання та політичне відчуження як засіб отримання результату в політичному процесі.

Об'єктом нашого дослідження є політичне маніпулювання та його вплив на політичну активність населення.

Предметом нашого дослідження є політична активність населення залежно від політичного маніпулювання та відчуження, місце та роль рівня політичної активності у системі обмежень маніпулювання у виборчому процесі.

Стан наукового опрацювання та новизна проблеми. Багато дослідників стверджують, що сучасні технології індивідуального „промивання мізків” разом з масовими комунікаціями у майбутньому обіцяють фантастичний контроль за свідомістю людей [7, с. 20]. У цьому разі політична сфера є особливо показовою щодо використання технологій політичного маніпулювання та відслідковування їх ефективності на прикладах конкретних результатів. Саме тому дослідження політичного маніпулювання є досить популярними. Однак чимале занепокоєння викликає низький рівень уваги до проблем обмеження використання такого роду психологічних впливів у науковій сфері та їх втілення у реальному житті. На нашу думку, необхідним є системний розгляд проблем обмеження маніпулювання через виділення окремих аспектів, які відіграють значну роль у цьому процесі. Ми вважаємо, що одним з таких аспектів може слугувати політична культура та політична активність населення. В роботі зроблено спробу розгляду залежності політичної активності від рівня поінформованості населення, а також розглядаються методи політичного маніпулювання та політичного відчуження як засоби досягнення результату у виборчому процесі.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами: матеріали статті можуть бути використані для розробки спецкурсів з політології та політичної психології.

Виклад основного матеріалу. У політичній науці під політичною поведінкою розуміють як дії окремих учасників, так і масові виступи, активність організованих суб'єктів влади, стихійні дії наповпу, акції як на підтримку системи, так і проти неї. З поняттям політичної поведінки тісно пов'язане поняття політичної участі. Останнє трактується як більш чи менш регулярне використання акторами різноманітних форм політичної діяльності.

У процесі захисту свідомого вибору особистості не остання роль належить саме відповідному рівню політичної активності, яка відображає діяльнісний аспект політичної культури людини. Політичну активність можна розглядати як готовність та вміння людей діяти, щоб захистити власні інтереси, вирішити проблеми та подолати перешкоди на шляху досягнення мети, бажання впливати на ухвалення суспільних рішень. Політична активність відображає інтенсивність участі суб'єкта в політичному процесі загалом, а також у рамках окремих форм політичної діяльності [4, с. 9]. Також під політичною активністю розуміють міру залученості актора в політичний процес загалом, а також міру його залученості в рамках окремих форм політичної діяльності.

Багато науковців за рівнем електоральної готовності виділяють три, приблизно однакові, групи громадян України:

- „активні” виборці, які мають більш-менш чіткі ідеологічні погляди, достатньою мірою орієнтуються в партійних позиціях та програмах, виявляють високий рівень готовності брати участь у виборах;

- пасивні виборці, яким не властива політико-ідеологічна визначеність і самостійність позиції, але які з різних причин беруть участь у виборах, а їхній конкретний вибір найчастіше здійснюється під впливом найближчого соціального оточення;

- „абсентеїсти”, неучасть яких у виборах або обумовлюється байдужим ставленням до політичних та ідеологічних проблем, або ж є виявом їхнього пасивного протесту та почуття безсилля, або постає як наслідок певної принципово абсентеїстської позиції [2, с. 37].

У такий спосіб, на нашу думку, при формуванні системи обмежень маніпулювання у політичних процесах першочергового значення набуває подолання абсентеїстичних тенденцій у самосвідомості людей, їх пасивності, а також здатність та готовність кожного з нас віднести проблему маніпулювання до переліку найактуальніших питань, що потребують першочергового обговорення та розв'язання, та активна безпосередня участь кожного у процесі вирішення такої проблеми. У цьому випадку готовність до політичної активності є визначальною, а найважливішим є усвідомлення громадянами наслідків відмови від участі у політичному житті. Кожній особі необхідно усвідомити свій громадянський обов'язок щодо участі у житті спільноти та готовності відмовитись від позиції пасивного спостерігача, яким хочуть її зробити ті, для кого застосування маніпулятивних технологій є звичним явищем. Отже, політичну активність можна вважати засобом захисту та обстоювання прав та інтересів громадян.

Вищезгадана політична активність, як відомо, насамперед проявляється під час виборів. Однак тенденцією сьогодення є те, що люди у процедурі виборів не бачать механізму впливу на своє життя, не завжди здатні розібратись в політичних обіцянках кандидатів та раціонально обумовити свій вибір, саме тому дуже часто голосують за підказкою або ж взагалі ігнорують вибори. Більша частина виборців не здатна брати на себе відповідальність за результат свого вибору, що переважно залежить від рівня їх політичної культури.

Важливу роль в українському суспільстві відіграє відсутність сформованої системи громадянського суспільства та недостатня здатність наших громадян до самоорганізації, яка, своєю чергою, породжує потребу у лідері, веде до розростання бюрократичного апарату, зростання напруги, нерозуміння, недовіри між владою та народом. У масовій свідомості виникає розчарування та песимізм, який є наслідком невмілих реформ, нездатності політиків змінити ситуацію в позитивну сторону. Усе це ще більше підсилюється зниженням життєвого рівня населення, зростанням корупції серед чиновників та політиків, що веде до втомленості виборців від політичних гасел та обіцянок.

Аналізуючи особливості української електоральної культури, можна віднайти в ній дві спрямованості. Одна з них пов'язана з рудиментами радянської виборчої реальності, яка проявляється у тому, що в українського виборця немає чітко сформованої ідеологічної належності та існує високий рівень недовіри до політичних органів та інститутів. У той самий час, інша спрямованість пов'язана з постматеріалістичним розвитком української культури, з її медіаспрямованістю, відходом від традиційних уявлень про політику. Усе це разом формує низький рівень знань про політику та принципи виборів, низький рівень участі у політичних процесах, що стає дуже небезпечним для подальшого демократичного розвитку нашого суспільства. Вищевказані чинники сприяють розширенню поля використання маніпулятивних технологій, зловживанню інформацією, її перекручуванню та нав'язуванню. Щоб позбутися таких негативних впливів у політичній сфері, потрібно навчитись використовувати засоби боротьби з подібними технологіями. Здебільшого законодавче регулювання використання таких технологій не відіграє належної ролі, тому вибір методів агітації, впливу на електорат залежать від кожного політика чи політтехнолога зокрема, відповідно до його власних культурних та етичних переконань.

Загалом для розвитку демократичної політичної культури, що стане передумовою для зменшення маніпулятивного впливу, необхідно насамперед розвивати зворотний зв'язок з населенням кожної державно-політичної структури. Дуже важливим є поступовий та постійний розвиток навичок міжособистісного спілкування громадян (системи горизонтальних зв'язків), підтримка постійного політичного діалогу, зміна відношення до ролі особистості в політичному процесі, перехід до таких цінностей, як самостійність та ініціативність, громадська відповідальність, вільний вибір та участь в прийнятті політичних рішень.

Відомо, що саме інформація стає сьогодні визначальним засобом маніпулювання у виборчому процесі. Однак ми переконані, що і чинники обмеження маніпулювання великою мірою залежать від рівня політичної поінформованості громадян про політичні процеси та від сформованості та усвідомлення їх політичних інтересів. Традиційно зв'язок активності виборців з рівнем їх поінформованості та мірою їх політичного інтересу виражається у прямій залежності, тобто чим вищим є політичний інтерес, чим вищою є політична поінформованість, тим вищим є рівень політичної участі. Однак у цьому випадку ми погоджуємося з думкою В. Фленігена та Н. Зінгейла, що подібна спрощена схема трактування участі у виборах залишає поза увагою дві групи виборців, яких вони позначили за допомогою понять „політична відчуженість” та „політичне маніпулювання”. Ці вчені стверджують, що на виборах можливе поєднання високого рівня поінформованості з низькою вірогідністю участі у виборах. Такий варіант вони визначили як „політична відчуженість”. Іншим варіантом може бути „політичне маніпулювання”, тобто поєднання низького рівня поінформованості з високою вірогідністю участі у виборах [6, с. 38–41].

Політичне відчуження переважно проявляється у двох основних формах: добровільній, коли громадяни на основі тієї інформації, якою вони володіють, добровільно відмовляються від участі у виборах; та недобровільній, коли громадян за допомогою легальних чи нелегальних методів не допускають до участі у виборах.

На наш погляд, обидві ці форми відчуження є надзвичайно небезпечними для формування та розвитку демократичних основ функціонування політичної системи. Наявність добровільного відчуження свідчить про критичне ставлення громадян до рівня демократичності політичної системи, що проявляється у політичній апатії та відчутті недоцільності участі у виборах, які сприймаються не як форма політичної активності громадян, а як засіб боротьби за владні посади між політичною елітою. Недобровільне відчуження громадян є свідченням свідомого обмеження державною владою прав і свобод людини та громадянина, що так чи інакше веде до формування в державі недемократичних політичних режимів.

Ситуація в нашій державі останніх років свідчить про поєднання цих двох форм політичного відчуження. Досить довго виборці були переконані, що, незалежно від того, як голосуватиме переважна більшість громадян, результати виборів будуть узгоджені з інтересами державної влади. Відповідно і виборча активність населення не була досить високою.

Ми не ставимо перед собою завдання детального розгляду політичного відчуження, в той же час розуміючи його небезпеку у сучасному політичному процесі. Нашим завданням є пошук ефективних методів мінімалізації політичного маніпулювання. Метою останнього є не стільки ізоляція певних груп виборців, скільки забезпечення формальної участі у виборах якомога більшої кількості громадян. Натомість результати їх волевиявлення є заздалегідь відомими чи певною мірою встановленими. Отже, завдяки інформаційно-політичному тиску та психологічному впливу на свідомість громадян відбувається формування їх політичних уявлень та переконань, які згодом проявляються у різних формах політичної активності. Цей процес формування зазвичай відбувається за допомогою спотвореної, відфільтрованої інформації. В такому випадку йдеться про політичне маніпулювання як поєднання низького рівня поінформованості (в тому числі й завдяки спотвореній інформації) з високою вірогідністю участі у виборах.

Враховуючи вищесказане, можемо дійти висновку, що і політичне відчуження, і політичне маніпулювання разом з високим рівнем поінформованості населення, не можуть сприяти високому рівню участі у виборчому процесі, а якщо і сприяють останньому, то такий вибір населення не завжди є свідомим та вільним.

Зазначимо, що інформаційні потоки сучасного світу перетворились у так звану індустрію свідомості. Остання постачає мільйонам людей відповідні почуття, думки про оточуючий світ. Однак ця інформація подається не для того, щоб сприяти розвитку особистості, її мислення та вільному і свідомому формуванню суджень, а змушує думати в заданому напрямку, поширюючи та використовуючи вже готові стереотипні судження.

Багато вчених називають таке суспільство суспільством, в якому панує суфлерство. Й. Бехер описує його як ситуацію, коли ніхто не говорить, що думати заборонено чи власні думки небажані. Однак бажані думки виробляються в таких масштабах, що власне мислення тоне у їх масі, а ці бажані думки так тонко вводяться в свідомість, що люди приймають це чуже мислення за результат роботи власної думки і вищою мірою особистий ідейний здобуток [1, с. 163].

Отже, існування подібної ситуації, коли у громадян немає шансу отримати об'єктивну інформацію, яка б уможливила зробити свідомий власний вибір, породжує серйозні загрози психологічному здоров'ю населення, національній безпеці та цілісності держави. Українське суспільство є особливо показовим у цьому випадку. У певний момент свого розвитку народ України показав, що не сприйматиме обману та грубого примусу, і в стані вимагати від влади усвідомлення політичної відповідальності. Однак час минає і стає зрозуміло, що трансформація нашої держави за демократичними європейськими стандартами вимагає від усіх і кожного ще чимало зусиль.

Висновки. І. Воронов виділяє ряд вимог, яких потрібно дотримуватися для визнання першочергового значення людини у політичному процесі. Це насамперед формування особистості як самодостатнього індивіда, його цивілізованого способу життя, це орієнтація особи на власні сили, здібності і можливості як засоби досягнення соціально комфортних умов життя і добробуту, це реалізація через засади соціального партнерства ідей правового захисту особи, суспільної злагоди і солідарності як чинників соціально спрямованої політичної еволюції людства [3, с. 221].

Проведення чесних виборів, забезпечення процесу голосування в рамках закону, підрахунок голосів без фальсифікації – це важливі умови демократії, які стають не тільки формальною юридичною процедурою, але й елементом масової свідомості громадян. Сьогодні більшість громадян прагне того, щоб незалежно від того, хто переможе, незалежно від результатів голосування, суспільство залишалось стабільним, а в країні продовжувався процес побудови нормального життя та економічного зростання. Не остання роль в такому разі належить існуванню в суспільстві політичного плюралізму, який повинен гарантувати забезпечення прав та свобод людини, вільного вираження та зіставлення інтересів та позицій різних політичних сил.

Отже, в процесі стабілізації суспільного життя, набуття виборцями електоральних навиків, посилення демократичних цінностей політичної культури населення та політичних еліт, відбувається поступове витіснення маніпулятивних технологій. Зростання політико-правові та громадянської культури передбачає не захоплення патріотизмом, не сліпу віру в національні святині, а оволодіння максимумом політичних знань, умінням оперувати логічними поняттями цієї сфери, не претендуючи на професійні навички політика чи політолога. Саме тому підвищення міри усвідомлення вибору є таким необхідним у нашому суспільстві, що сприятиме зменшенню рівня політичного неучтва, зростанню обережності та уміння розпізнавати маніпулятивну суть тієї чи іншої політичної пропозиції.

Прагнучи подолати маніпулятивні впливи, слід докласти чимало зусиль, зокрема і пройти усі стадії трансформації від тоталітарного суспільства до демократичного. У цьому випадку найпершу роль відіграє стадія ресоціалізації, коли відбувається засвоєння громадянами справді

демократичних цінностей і правил гри та поступове їх включення в нову політичну систему. Цей процес засвоєння має закріпитись на рівні повсякденної свідомості у формі простої звички та проявлятися у різноманітних формах активності. Лише тоді можна буде говорити про формування в українців нової громадянської культури, притаманної усім демократичним державам, які вважають основою своїх політичних процесів саме виборчий процес. У цьому випадку головна роль відводиться політичній просвіті, яка покликана формувати суспільну норму, згідно з якою будь-яка проблема повинна вирішуватись тільки шляхом взаємної згоди й поваги інтересів усіх, а не через домінування певної сили за допомогою різноманітних негативних впливів. Ми погоджуємось з думкою І. Воронова, який стверджує, що торжество демократії – це передусім торжество людської гідності [3, с. 168].

1. Бессонов Б.Н. *Идеология духовного подавления*. – М.: Изд-во „Мысль”, 1971. – 296 с. 2. Васютинський В. *Про особливості електорального самовизначення громадян України // Українські варіанти*. – 1998. – №1. – С.37–41. 3. Воронов І.О. *Людина і політика: У пошуках гуманістичної альтернативи: Монографія*. – К.: Генеза, 2003. – 320 с. 4. Ротар Н.Ю. *Форми участі населення у політичних процесах: Навч. посібник*. – Чернівці: Рута, 2004. – 78 с. 5. Танчер В.В. *Антигуманна сутність духовної маніпуляції людиною: критика буржуазних концепцій виховної діяльності*. – К.: Т-во „Знання” УРСР, 1988. – 48 с. 6. Flanigan W.H., Zingale N.H. *Political Behaviour of the American Electorate*. – Washington, 1998. 7. Gordon L.N. *Persuasion. The Theory and Practice of Manipulative Communication*. – New York, 1977.

УДК 159.9:659

Н. Лютко

Львівський національний університет імені Івана Франка

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОЛІТИЧНОГО РЕКЛАМУВАННЯ

© Лютко Н., 2007

Розглянуто особливості політичного рекламування. Особливу увагу приділено аналізу психологічних аспектів політичної реклами, розглянуто проблеми рекламної практики, визначено основні види політичної реклами, способи та методи впливу на потенційних виборців. З'ясовуються тенденції використання виборчих технологій психологічного спрямування у виборчих процесах.

Political advertng peculiarities are observed in the article. Special attention is paid to the analysis of political advertisements psychological aspects, advertisement practice problems are considered, the main types of political advertisements and ways and methods of influence on potential electors are determined. Electoral technology usage tendencies with psychological direction in electoral process are elucidated.

Актуальність дослідження. Сьогодні, в час переходу нашої країни від постіндустріального суспільства до суспільства інформаційного частка присутності реклами в нашому житті неухильно зростає, в тому числі і реклами політичної. Тому дослідження особливостей створення і дії політичної реклами у політичних реаліях – актуальна проблема вітчизняної політичної науки, проте